

Ocene in poročila – Reviews and Reports

Bojan Dimitrijević, Jugoslovenska narodna armija u Hrvatskoj i Sloveniji 1945.–1968.

Zagreb: Despot infinitus, 2017, 429 str., ilustr.

Srbski zgodovinar Bojan Dimitrijević je najbolj znan po preučevanju Jugoslovanske vojske v domovini (oz. četnikov), Vojske Republike Srbije in tudi Jugoslovanske (ljudske) armade. Leta 2017 je hrvaška založba Despot infinitus izdala njegovo delo, ki sledi razvoju J(L)A od konca druge svetovne vojne do čehoslovaške krize.

V prvem poglavju se avtor posveti splošnemu pregledu razvoja J(L)A v dotičnem obdobju, ko so se nekdanji jugoslovanski partizani preoblikovali v redne oborožene sile. Na to oblikovanje so vplivali raznovrstna oborožitve in oprema (italijanskega, nemškega, sovjetskega, ameriškega, britanskega idr. izvora), pričetek

hladne vojne med nekdanjimi zavezniki (vključno z Informbirojem), spori s sosednimi državami (Albanijo, Grčijo, Italijo). Posebna pozornost je namenjena oblikovanju jugoslovanske identitete prek službenega jezika (srbohrvaščine) ter indoktrinaciji pripadnikov v duhu, da je JLA »armada bratstva in enotnosti naših narodov« (str. 24). Pri tem avtor poudari tudi nezadovoljstvo slovenskih partizanov zaradi ukinitve samostojne slovenske vojske.

Drugo poglavje je namenjeno pregledu organizacije in oborožitve kopenske vojske na območju Hrvaške in Slovenije. Avtor prične s 1. marcem 1945, ko je bila NOVJ preoblikovana v Jugoslovansko armado in se je začela reorganizirati: z ustanovitvijo armad, ukinitvijo nacionalnih generalštabov, določenih poveljstev in formacij itd. Na ozemlju Hrvaške in Slovenije sta se tako nahajali 2. in 4. armada in tudi 1. tankovska armada. V prvih poveljnih dneh je bilo veliko problemov zaradi velike količine zaplenjene sovražnikove oborožitve in opreme ter vprašanja demobilizacije. Do izbruha

informbirojevske krize leta 1948 se je JA tako počasi preoblikovala v redne oborožene sile: s preoblikovanjem, ustanovitvijo in ukinitvijo ter premestitvami različnih enot in formacij po ozemlju Jugoslavije. V tem obdobju je imela tržaška kriza tudi določen vpliv na organizacijo JA na dotičnem območju. V začetku leta 1948, še pred izbruhom spora s Sovjeti, je prišlo do nove večje reorganizacije, ko so bile ustanovljene vojaške oblasti – ozemlji Slovenije in Hrvaške je tako pokrivala 5. vojaška oblast, ki je imela 10. (s sedežem v Ljubljani) in 12. (s sedežem v Zagrebu) armado. Posebno podpoglavje je namenjeno pregledu sodelovanja JA pri obnovi ter modernizaciji razrušene Jugoslavije, in sicer pri gradnji Avtoceste bratstva in enotnosti.

Leta 1950 se je začela nova reorganizacija, ki je narekovala preoblikovanje armad v korpuse, kot oblikovanje štirih front na ozemlju cele Jugoslavije. Naslednje leto je bil podpisan sporazum o vojaški pomoči med Jugoslavijo in ZDA, po kateri sta začeli prihajati ameriška vojaška oborožitev in oprema. Prav ljubljanski 23. korpus je bil kot prvi popolnoma popolnjen z ameriško opremo, kar je vplivalo tudi na preoblikovanje vojaških enot. Novopreoblikovane oborožene sile so nato preizkusili leta 1953 na velikih manevrih, ki so potekali na območju Hrvaške, na katerih so se jugoslovanske sile morale spopasti s silami, prodirajočimi iz Madžarske proti Zagrebu. Isto leto je bila ponovno v ospredju tržaška kriza, kar je vplivalo na večjo koncentracijo sil na slovenskem ozemlju.

Leta 1956 je sledila nova strateška reorganizacija, in sicer so na območju 5. vojaške oblasti ustanovili tri vojaška področja (zagrebško, ljubljansko in reško), reformirali pa so tudi večje število enot in formacij. Zaradi izboljšanja odnosa s Sovjetsko zvezo je Jugoslavija prekinila sporazum o vojaški pomoči z ZDA. Nova strateška organizacija je trajala komaj nekaj let, ko so leta 1959 ukinili armadne oblasti in ponovno ustanovili armade kot najvišje strateške oblike. Hkrati so spremenili notranjo organizacijo in šli v peterno strukturo: divizija je po novem imela pet polkov, polk pet bataljonov. Seveda so bile številne izjeme, ki niso ustrezale predpisani strukturi. Vsaka armada je tako po novem imela štiri vojaška področja, kar je v primeru 5. armade (s sedežem v Zagrebu) pomenilo – vojaško področje Zagreb (ki je pokrivalo tudi del slovenskega ozemlja), vojaško področje Ljubljana (celotno na slovenskem ozemlju), vojaško področje Reka in vojaško področje Maribor (celotno na slovenskem ozemlju). Tokratna reorganizacija je trajala vse do leta 1964 in je dejansko negirala reforme iz leta 1959. Naslednje leto, ob 20. obletnici konca druge svetovne vojne, so bile številne enote JLA preimenovane v skladu s tradicijo partizanskih enot.

Nova reorganizacija je potekala med letoma 1966 in 1968, pri čemer je bil največji poudarek namenjen reformi oklepni enot, kar je vplivalo tudi na številne reorganizacije na slovenskem območju. Napad sil Varšavskega pakta na Češkoslovaško leta 1968 je povzročil zaskrbljenost v jugoslovanskem vojaškem vrhu in s tem se je pozornost ponovno vrnila k nevarnosti z vzhoda.

Tretje poglavje je namenjeno pregledu razvoja Jugoslovanske vojne mornarice (JRM) med letoma 1945 in 1960. Ob koncu druge svetovne vojne je JRM imela v sestavi 475 različnih plovil, od katerih so večino predstavljala civilna plovila z dodano oborožitvijo. Do leta 1948 so večino teh plovil izločili iz uporabe, hkrati pa je JRM

začela dobivati zaplenjena nemška in italijanska plovila ter tudi plovila Jugoslovanske kraljeve vojne mornarice. Med pomembnejšimi povojnimi nalogami JRM je bilo poleg (pre)oblikovanja strukture tudi razminiranje Jadranskega morja in odstranitev vseh med vojno uničenih, potopljenih plovil ter letal. Do konca leta 1951 so tako uničili 2000 pomorskih min. Ponovno so začeli razvijati vojaško ladjedelništvo. V okviru vojaške pomoči je JRM od ZDA prejela tudi plovila in drugo pomorsko opremo. V skladu z reorganizacijo preostalih vej oboroženih sil, opisanih zgoraj, je tudi JRM doživela vrsto sprememb na strateški, operativni in taktični ravni.

Četrto poglavje je posvečeno jugoslovanskemu vojnemu letalstvu. Ob koncu druge svetovne vojne so se na območju Slovenije in Hrvaške nahajale letalske enote na treh letališčih (Zagreb, Ljubljana in Zadar). Leta 1945 je bilo ustanovljeno 4. letalsko oblastno poveljstvo s sedežem v Zagrebu, ki je pokrivalo tudi slovensko ozemlje; poleg Ljubljane je pozneje postalo operativno še letališče v Cerkljah. V prvih povojnih letih so jugoslovanska lovška letala sestrelila ali poškodovala več zavezniških letal (večinoma transportnih), ki so bila na poti med Avstrijo in Italijo. Leta 1950 je bil ustanovljen 3. letalski korpus (s sedežem v Zagrebu), ki je pokrival celo vojaško letalstvo na zahodu Jugoslavije. V sklopu ameriške vojaške pomoči je jugoslovansko vojno letalstvo prejelo ameriška in britanska lovška letala, s katerimi so pričeli zamenjevati zaplenjena nemška letala. Med tržaško krizo je bilo aktivno tudi vojno letalstvo, kar je pomenilo povečanje letalskih sil predvsem v Cerkljah. Avtor samostojna podpoglavja namenja pregledu poskusa ustanovitve pomorskega letalstva, razvoja radarske mreže in nadaljnje reorganizacije do leta 1968.

Peto poglavje je avtor namenil pregledu vojaškega varnostnega sistema, predvsem delovanja Korpusa narodne obrambe Jugoslavije. Že leta 1947 je bil KNOJ preoblikovan v obmejne enote, dokler ni bil dokončno ukinjen leta 1953. Predstavljena je tudi protiobveščevalna služba (KOS), njena organizacija in delovanje v času Informbiroja. Leta 1955 je bil KOS preoblikovan v Varnostno službo JLA.

Zadnje, šesto poglavje je posvečeno vojaško-šolskemu sistemu na območju Hrvaške in Slovenije. V Sloveniji so nekaj časa delovale razne specialistične šole ali šolski centri: avtomobilski v Ilirski Bistrici, za zveze v Škofji Loki in veterinarski v Ljubljani. Med letoma 1951 in 1953 se je v Vipavi nahajala tudi šola za rezervne častnike pehote, ki je bila preseljena v Novo mesto, dokler je niso leta 1955 premestili v Sarajevo in končno v Bilečo. Prav tako se je v Ljubljani nahajalo vojaško sanitetno učilišče in v Mariboru podčastniška sanitetna šola; obe šolski ustanovi sta bili leta 1964 premeščeni v Novi Sad. Medtem ko v Sloveniji ni bilo nobene vojaškopomorske šolske ustanove, se je krajši čas (1949–53) na ljubljanskem letališču v Polju nahajala Višja letalska častniška šola ter nato le eno leto (1955–56) tudi Letalska aplikativna šola.

Sledijo še priloge: čini v JLA, organizacijska in kadrovska struktura kopenske vojske JLA v Sloveniji in Hrvaški 1945–68, struktura 5. vojaške oblasti med ustanovitvijo leta 1949, struktura JVM leta 1949, popis združenih enot vojaškega letalstva in zračne obrambe na območju Slovenije in Hrvaške, organizacija enot jugoslovanskega vojaškega letalstva leta 1949 in pregled oborožitve JLA leta 1960.

Monografija je bogato opremljena s fotografijami, ki omogočajo nazorni prikaz modernizacije Jugoslovanske ljudske armade v prvih dveh povojnih desetletjih. Z vidika zgodovinopisja bralca zmoti popolna odsotnost kakršnegakoli sistema navajanja uporabljenih virov in literature, ki so navedeni na koncu. Kljub temu pa monografija prinaša celovit pregled prisotnosti enot in ustanov Jugoslovanske ljudske armade na slovenskem (in hrvaškem) ozemlju, kar omogoča nadaljnje raziskave tega obdobja slovenske (jugoslovanske in hrvaške) vojaške zgodovine. Glede na dejstvo, da smo v skupni državi po drugi svetovni vojni živeli skoraj pol stoletja, preseneča manjše število znanstvenih del o Jugoslovanski ljudski armadi na Slovenskem, izključujoč seveda dela, ki se nanašajo na osamosvajanje Slovenije.

Klemen Kocjančič

Damijan Guštin, Prva partizanska pomlad. Razvoj slovenskih partizanskih čet leta 1942.

Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2021, 540 str.

V zbirki Razpoznavanja = Recognitiones Založbe Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani je pod zaporedno številko 46 konec leta 2021 izšla nova, kakovostna knjiga. Gre za obsežno monografijo z zanimivim naslovom – *Prva partizanska pomlad* in podnaslovom *Razvoj slovenskih partizanskih čet leta 1942* – priznanega slovenskega znanstvenika in predavatelja dr. Damijana Guština iz Ljubljane. To je temeljno delo vojne zgodovine Slovencev iz zgodnjega obdobja upora med drugo svetovno vojno, zato je prav, da bogato monografijo podrobneje predstavimo strokovni in še posebej laični javnosti.

Damijan Guštin se je leta 1980 zaposlil na inštitutu, kjer je deloval kot raziskovalec vse do upokojitve. Kot mlad zgodovinar in raziskovalec novejše zgodovine se je začel ukvarjati z vojno zgodovino, še posebej s partizansko vojsko. Seveda je bila temu primerna tudi tema njegovega magistrskega dela. Maja 1987 je z obsežno magistrsko nalogo pod mentorstvom izkušenega dr. Toneta Ferenca, *Rast in razvoj slovenske partizanske vojske v prvi polovici leta 1942 in krajevni ter socialni izvor njenih borcev*, magistriral na zgodovinskem oddelku ljubljanske Filozofske fakultete. Temeljita študija o socialni sestavi slovenskih partizanskih enot v letu, ko je partizanstvo na Slovenskem dobilo tudi organizacijski značaj vojske, na začetku Guštinove kariere ni »ugledala luči sveta«, je pa zato natis doživela ob koncu, a ne na koncu